

ЗАВГОРОДНЯ О.В.

доктор психологічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії методології і теорії інсихології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ.

**ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ
ФАСИЛІТАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ПСИХОЛОГІЇ:
РОЗВИТОК ІДЕЙ Г.О. БАЛЛА**

Завгородня О.В. Формування методологічних інструментів фасилітації інтеграційних процесів в психології: розвиток ідей Г.О. Балла. Доведено, що сформульована й розвинута Г.О. Баллом раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства має значний потенціал з огляду на методологічні проблеми сучасної психології. В контексті творчих напрацювань вченого, зокрема, ідей, які ним були висловлені, проте не набули достатнього розвитку в його працях, нами запропоновано інтегративно-екзистенційний підхід, окреслено його принципи. Зазначений підхід, його методи, розширені і технологічно конкретизовані стосовно дослідження актуальних психологічних проблем, можуть бути продуктивними у формуванні стратегій фасилітації інтеграційних процесів в психології.

***Ключові слова:** Г.О. Балл; раціогуманістична орієнтація, духовно-екзистенційний вимір, особистість, інтегративно-екзистенційний підхід, аналітичні процедури, фасилітація інтеграційних процесів.*

Постановка проблеми. Сучасна пізнавальна ситуація може бути охарактеризована через такі тенденції: зростання когнітивної складності в різних сферах повсякденного життя, науки і культури; усвідомлення обмеженості механістичного світобачення; зростання між- та трансдисциплінарних досліджень; інтерес до маргінальних, менш опрацьованих в культурі тем; інтерес до латентних ліній пізнання, до різних інтелектуальних традицій; гуманітаризацію; розвиток гуманітарної методології; низку явищ, які отримали назву «turns» («повороти», «зсуви»); міждисциплінарної інтеграції знання, зростання ролі постнекласичного ідеалу раціональності, принципів мережі в організації знання, поліпарадигмальності тощо [9; 19 та ін.]. Зазначені тенденції в контексті людинознавства пов'язані з прагненням глибокого і цілісного осягнення людиною своєї природи та сутності, що виявляється, зокрема, в посиленні позицій не лише історико-культурних, а й екзистенційних тенденцій, а також у зростанні значущості діалогу, налаштованості на взаємодію та можливу інтеграцію різних напрямків та рівнів гуманітарних знань у смислового полі психології.

Виділення невирішених питань. Актуальність дослідження визначається особливостями сучасної пізнавальної ситуації, що передбачає розробку нових загальногуманітарних підходів до розуміння людини в динамічному сьогоденні, в умовах «плинної реальності» [6], а в контексті

розвитку психологічної науки – підходів, спрямованих на опрацювання стратегій інтеграції психологічного знання.

Мета статті – висвітлення можливостей розвитку творчих напрацювань Г.О. Балла в розробці принципів та методів інтегративно-екзистенційного підходу як потенційних інструментів фасилітації інтеграційних процесів в психології. Мету конкретизовано в таких завданнях: 1) висвітлення евристичного потенціалу раціогуманістичної орієнтації як методологічної основи пошуку шляхів інтеграції психологічного знання, 2) обґрунтування доцільності розвитку творчих напрацювань Г.О. Балла в розробці інтегративно-екзистенційного підходу, спрямованого на формування стратегій фасилітації інтеграційних процесів в психології; 3) окреслення принципів та методів запропонованого нами інтегративно-екзистенційного підходу.

Виклад результатів досліджень Серед ознак проблемності методологічної ситуації, що склалася в сучасній психології, дослідники акцентують 1) розрив між теоретичними пошуками та психологічною практикою; 2) проблему синтезу, пошуку засад для інтеграції різноманітності психологічного знання, порушення спадкоємності пізнання, проблему наступності, поєднання здобутків минулого і сьогодення психології; 3) роздробленість психологічного знання, що стає перепорою для його подальшого розвитку та використання. Попри активне обговорення проблеми інтеграції психологічного знання, констатується брак наукових моделей її стихійного та цілеспрямованого здійснення [16; 18 та ін.].

В цьому контексті значний інтерес науковців викликає розроблена Г.О. Баллом раціогуманістична світоглядна та методологічна орієнтація в людинознавстві. Окреслимо її зміст, звертаючись до праць вченого [1-5; 14], а також спираючись на розвідки його наукової творчості [8; 10; 11; 15 та ін.].

Раціогуманістична орієнтація передбачає визнання інтелектуальної культури (і науки як її головного осередку) одним з найважливіших здобутків людства та максимальне використання цього багатства, у його гармонійній взаємодії з іншими складниками культури, для розширення знань про людину та для їх гуманістично орієнтованого застосування у різних сферах соціального життя. Важливим для Г.О. Балла був акцент на тому, що гуманізм та раціоналізм тісно взаємопов'язані. Вчений зауважував, що якщо визнавати, що наявність розуму і опора на нього в різноманітних видах діяльності складають найбільш істотну визначну якість людини, то раціоналізм природньо виступає однією із сторін гуманізму [1]. Серед основних ознак раціогуманістичної орієнтації можна акцентувати, зокрема, такі: людинознавча, гуманістична, етична спрямованість, налаштованість на піднесення людини, розкриття її творчих можливостей (що є суголосним антропологічному повороту у новітній науці); орієнтація на гармонійний раціоналізм, який спирається на інтелектуальну культуру в її найширшому розумінні (а відтак передбачає діалогічну взаємодію логічно обґрунтованих та інтелектуально досягнутих позицій, розвиток потенціалу різних позицій через діалог); спирання на цінності добра, істини, гармонії, цілісності,

розуму, культури, свободи і водночас прагнення до раціогуманістичного перепрочитання та нового осмислення відповідних філософських та трансдисциплінарних категорій; зокрема, увага до ціннісного аспекту наукової діяльності; конструктивна ревізія трансдисциплінарних категорій, із категорією раціональності включно; орієнтація на забезпечення адекватності, змістовності, логічної чіткості, ясності моделей (зокрема, системних описів) досліджуваних процесів з урахуванням їхньої складності; побудова відповідного понятійного інструментарію. На думку М.С. Гусельцевої, характерною особливістю запропонованого Г.О. Баллом підходу є його гештальтність, здатність виступати теоретичною рамкою, що перетворює окремі психологічні категорії та концепції в єдину мережу психологічних знань, за необхідності звернену до оперативного розв'язання тих чи інших практичних проблем, зокрема гуманізації освіти. В основу категорійного ладу ученим покладено раціоналізацію системи психологічних понять, що дає змогу не просто організувати психологічне знання зсередини, але й сприяє продуктивній комунікації психології з суміжними галузями знань [10].

Розум людини в концепції Г.О. Балла постає гармонійним, творчим, здатним до розв'язання суперечностей, в ньому поєднується логічне та інтуїтивне, він є джерелом будь-якої моральної дії. Так званий технологічний розум є тільки одним з проявів інтелектуальної сфери людини. Проблеми, до яких він призводить, є результатом його відмежування від цілісного гармонійного розуму. Вчений вказує найістотніші властивості гармонійного інтелекту людини у його досить розвиненій формі. Зокрема, він не зводиться до відомих під назвою розсудку стандартизованих цивілізаційних варіантів, що легко піддаються формалізації, технологізації, автоматизації, а постає налаштованим на якнайповніше охоплення світу із доланням часових, просторових і змістових обмежень, спорідненим з давно відомим поняттям мудрості. Г.О. Балл зауважує: «Є дві стратегії подолання труднощів, що виникають: одна – вдосконалення пізнавального розуму, друга – «перехід від розуму, що пізнає, до розуму взаємопорозуміння». Я, як правило, керуюся першою стратегією, але, визнаючи значущість другої, намагаюся зробити свій скромний внесок у їхній діалог» [1, с. 15].

Вчений здійснював значну працю з упорядкування категорійно-термінологічного апарату психології. Одним з провідних аспектів цієї роботи було уточнення статусу низки трансдисциплінарних категорій (істина, правда, добро, культура, гармонія, особистість, розум та ін.). Щодо багатьох з цих категорій Г.О. Балл вважав доцільним узагальнювальний підхід – якнайширше трактування, порівняно з розрізнявальним підходом. Зокрема, щодо категорії особистості Г.О. Балл обґрунтовував цей підхід так: «Ціннісним засадам гуманістично налаштованої психології відповідає якнайширше трактування поняття особистості (з одночасним виокремленням різних типів особистості, стадій її становлення та рівнів досягнутого розвитку); з цих позицій, люди не діляться на тих, хто є особистістю, і тих, хто не є нею, шлях до особистісного зростання (з урахуванням

індивідуальних особливостей і водночас з орієнтацією на особистісний ідеал, яскраво репрезентований у житті й діяльності багатьох видатних людей) визнається принципово відкритим для кожної людини, а надання допомоги у рухові цим шляхом – чи не головним обов'язком психолога» [3, с.32].

Г.О. Балл запропонував інтегративно-особистісний підхід до розуміння психічних феноменів. Інтегративний, оскільки усвідомлював, що розрізненість психологічного знання стає перепоною його розвитку. Особистісний, позаяк категорія особистості наразі висувається в ньому на перший план. Інтегративність учений трактував у двох основних аспектах. „По-перше, йдеться про аспект методологічний, або, можна сказати, гносеологічний, – тобто про інтеграцію конструктивних складових концепцій..., що відповідають різним варіантам розуміння та пізнання особистості. По-друге, береться до уваги онтологічний аспект інтегративності, тобто орієнтація на цілісного людського індивіда, на досягнення гармонійної єдності його соматичних, психічних і духовних властивостей” [3, с.26]. Г.О. Балл акцентував духовну складову особистості. Духовний вимір людини «не обов'язково втілюється в релігійну віру, проте присутній всюди, де людина керується смислами» [7, с.270]. Учений відзначав важливість вивчення зазначеного духовного виміру, а психологічні концепції, які обмежуються соціальним та біологічним в розумінні психіки вважав збідненими [7].

Пошук шляхів забезпечення інтеграції психологічного знання, запобігання подальшій його роздробленості та опрацювання варіантів його цілеспрямованої інтеграції Г.О. Балл вважав нагальним завданням сучасності. Водночас він усвідомлював труднощі цього проекту, зокрема зумовлені поліваріантністю пізнання предмету психологічного дослідження; роллю суб'єктивних преференцій дослідника; наявністю суб'єктивних якостей у тих, кого досліджують; необхідністю узгодження результатів застосування дослідницьких методів різного ступеня об'єктивності.

Звичайно, ми торкнулись лише деяких напрямків досліджень ученого. В наших попередніх дослідженнях наголошено на важливості осмислення і розвитку творчих напрацювань вченого як орієнтирів для бачення можливостей різних дослідницьких традицій та їх методологічного інструментарію, в подоланні роздробленості психологічного знання [11].

В контексті ідей Г.О. Балла, які ним були висловлені, проте не набули достатнього розвитку (напр., про значущість духовного виміру особистості) нами було запропоновано інтегративно-екзистенційний підхід. Підхід налаштований на пошук інтегративних стратегій в пізнанні психічної реальності, а підкреслення духовно-екзистенційного аспекту пов'язано з прагненням глибокого і цілісного бачення психічної реальності, уникнення різних форм редукціонізму в її трактуванні. Насамперед, це стосується особистості, щодо осягнення якої інтегративно-екзистенційний підхід був застосований [12; 13; 14].

Окреслимо принципи і методи, що конкретизують інтегративно-екзистенційний підхід.

Інтегративно-екзистенційний підхід базується на загально-наукових принципах цілісності, активності, розвитку та взаємодії. Ці принципи обрані як найбільш універсальні, такі, що сформувались в різних політичних просторах, пройшли перевірку часом та мають значущість незалежно від ідеологічних віянь. Також важливими для нас є принципи «ученого незнання», неостаточності теорії, її інструментального призначення, доповнювальності теорій, гнучкості методологічного бачення, рефлексивної «лінзокритики», спіралі розуміння, евристичного потенціалу осмисленої «присутності» автора теорії, врахування різних станів (застиглих, стійких, плинних, «летючих») психічної реальності та її антиномічності, транссистемності психічної реальності, потрібного конструювання моделі досліджуваної реальності, чутливості до потреб дослідницької практики. Засадничим для нашого підходу є принцип раціогуманізму, в його світоглядних та методологічних вимірах.

Окреслимо методи інтегративно-екзистенційного підходу як конкретні інструменти дослідження актуальних психологічних проблем, що можуть бути використані в контексті фасилітації інтеграційних процесів в психології. Мова йде про особливим чином спрямовані аналітичні процедури та моделювання.

Запропоновано до апробації такі аналітичні процедури – системно-поліконцептуальний аналіз; транзитивний аналіз; поліфокусований рефлексивний аналіз, а також порівняльне поліконцептуальне моделювання.

Системно-поліконцептуальний аналіз полягає у визначенні діапазону придатності та дослідницьких переваг тої чи іншої концепції (підходу), перепрочитанні давніх концепцій в контексті сучасної ситуації та конкретної проблеми; поєднанні та гнучкому використанні пізнавально-інструментальних можливостей різних концепцій щодо конкретної проблеми для розв'язання таких питань (з позиції підходу а, підходу b, ... підходу n):

- які метафоричні конструкти найкраще репрезентують досліджувану реальність (ДР);
- які факти (або мережа фактів) акцентується в ній;
- які має ДР особливі властивості (атрибутивний аналіз);
- які сфери чи аспекти можна виокремити в ДР;
- які компоненти складають ДР;
- в чому полягають функції та дисфункції ДР;
- як компоненти поєднані в одне ціле (структурний аналіз);
- якими є генетичні аспекти ДР, висвітлення її історії розвитку (генетичний аналіз).

Транзитивний аналіз – гнучкий аналіз досліджуваної реальності в контексті її станів – стійких («твердих»), плинних, «летючих».

Поліфокусований рефлексивний аналіз досліджуваної реальності в просторі її пізнання полягає в різнорівневій рефлексії, зокрема, суб'єктивності дослідницької позиції, виявлення її переваг і недоліків, ролі

психологічних захистів суб'єкта дослідження (дефензивно-психологічний аналіз), культурального контексту тощо.

Порівняльне *поліконцептуальне моделювання* – створення та співставлення кількох моделей ДР зі спиранням на різні підходи до її пізнання.

Ми виходимо з такого трактування моделювання. Модель – об'єкт-замінник, який за певних умов може замінювати об'єкт-оригінал, відтворюючи ті властивості та характеристики, що цікавлять дослідника. Відтворення може здійснюватись в предметній (макет, пристрій), знаковій (графік, схема, програма, теорія) та образно-символічній (метафора, художній образ) та змішаних формах.

Модель – будь-яка система, що несе інформацію, яка може бути використана, про іншу/модельовану/ систему. Модельне відношення є тернарним, тобто пов'язує три системи; модель, активну систему (зокрема, суб'єкта) та модельовану систему [1]. Модель має відповідати проблемі, бути практичною, гнучкою, придатною в роботі з фактами. Вона має гіпотетичний характер, відображає варіативність спроб вивчення об'єкта та прогнозування його змін (активності, розвитку, згасання), може стати його оригінальним поясненням, інструментом знаходження нових властивостей, осередком як визнаних, так і нових дискусійних ідей. Моделі в одних випадках можуть бути термінологічно витримані, побудовані переважно на основі логічного підходу, відрізнятись упорядкованістю та завершеністю, а в других - можуть бути побудовані переважно на основі інтуїтивного підходу, відкритості, опори на вчування та емпатію, мати вербально-образну та образно-символічну форму[17].

На основі принципів «вченого незнання» та потрібного конструювання моделі досліджуваної реальності ми виокремлюємо: 1) сферу проясненого, ясного бачення (мережа видимих та пояснюваних фактів), 2) сферу проблемного, мінливого або тьмяного бачення (мережа частково видимих, але недостатньо пояснюваних фактів), 3) сферу потенційного знання, невидимого, невідомого, але передбачуваного.

Застосування логічних конструктів є доцільним переважно щодо сфери ясного бачення (мережа видимих та пояснюваних фактів), а застосування метафорично-гіпотетичних конструктів може бути продуктивним щодо другої і третьої сфер, особливо в зоні «мінливої і недостатньої видимості».

Різні методичні стратегії в практиці перетинаються, поєднуються, виступають як провідні в різних сферах дослідження, доповнюють і посилюють одна одну. Така різнобічність процедур аналізу і синтезу створює основу для 1) співставлення концептуальних підходів до зазначеної проблеми, 2) створення ампліфікованої моделі ДР.

Висновки і подальші перспективи досліджень

Творча спадщина Г.О. Балла має значний потенціал з огляду на сучасні виклики психології, роздробленість психологічного знання, актуальність пошуку шляхів інтеграції. В контексті творчих напрацювань вченого, ідей, які ним були висловлені, проте не набули достатнього розвитку в його

працях, нами запропоновано інтегративно-екзистенційний підхід. Зазначений підхід, його принципи і методи, розширені і технологічно конкретизовані стосовно дослідження актуальних психологічних проблем, можуть бути продуктивними у формуванні стратегій фасилітації інтеграційних процесів в психології.

Список використаних джерел

1. Балл Г.А. Психология в раціогуманистической перспективе: [избранные работы] / Г.А. Балл. – К.: Изд-во Основа, 2006. – 408 с.
2. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г.О.Балл. – Житомир: «Волинь» ПП «Рута», 2008. – 232 с.
3. Балл Г.О. Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування основних понять/ Г.О. Балл // Психологія і суспільство. – 2009. – №4. – С. 25–53.
4. Балл Г.О. Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства: наукове видання (ред. В.О. Медінцев) / Г.О. Балл. – К.: Видавництво ПП «СКД», 2017. – 204 с.
5. Балл Г.А. Понятие «личность» в контексте модельной трактовки культуры / Г.А. Балл, В.А. Мединцев // Мир психологии. – 2012. – № 3. – С. 17–30.
6. Бауман З. Плинне зло. Життя без альтернатив / З. Бауман, Л. Донскіс; пер. з англ. О. Буценка. – К.: «Дух і літера», 2017. – 216 с.
7. Гуманістична психологія: Антологія. Навчальний посібник для студентів ВНЗ: у 3-х т./ Упоряд. Р. Трач і Г. Балл. – К.: Пульсари, 2005. – Т.2. Психологія і духовність. – 279 с.
8. Гуманний розум: збірник статей (присвячено пам'яті Георгія Олексійовича Балла) / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України; [наук. ред. О.В. Завгородня, В.Л. Зливков; уклад. С.О. Лукомська, О.В. Федан]. – К.: Педагогічна думка, 2017. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/706694>.
9. Гусельцева М.С. Методологические кризисы и типы научной рациональности / М.С. Гусельцева // Вопросы психологии – 2006. – № 1. – С. 3–15.
10. Гусельцева М. Раціогуманістичний підхід Г.О. Балла: психологія свободи і творчості / М.С. Гусельцева // Психологія і суспільство. – 2017. – №2. – С. 41–55.
11. Завгородня О.В. Творчий спадок Г.О. Балла в контексті проблем сучасної психології / О.В. Завгородня, С.О. Копилов // Теоретичні дослідження у психології: Збірник статей. Том. III. // Впор. В.О. Медінцев. – Х.: Монограф, 2018. – С. 136–151.
12. Завгородня О.В. Особистість: інтегративно-екзистенційна трактовка / О.В. Завгородня // Психологія особистості. – 2012. – №1. – С. 39–53.

13. Завгородняя Е.В. Личность: интегративно-экзистенциальный подход /Е.В. Завгородняя. – Saarbrucken, Germany: Изд. LAP Lambert Academic publishing, 2014. – 108 с.
14. Интегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці: монографія / [Г.О. Балл, О.В. Губенко, О.В. Завгородня та ін.] ; за ред. Г.О. Балла. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 206 с.
15. Копилов С.О. Особистість і культура в психологічній концепції Г.О. Балла [Електронний ресурс] / С.О. Копилов // Гуманний розум: збірник статей. – К.: Педагогічна думка, 2017. – С. 78–92.
16. Мазилев В.А. Научная психология: тернистый путь к интеграции / В.А. Мазилев // Труды Ярославского методологического семинара. Методология психологии. – 2003. – Т.1. – С. 136–138.
17. Старовойтенко Е.Б. Культурная психология личности: монография / Е.Б. Старовойтенко. – М.: Академический проект; Гаудеамус, 2007. – 310 с.
18. Юревич А.В. Методологический либерализм в психологии / А.В. Юревич // Вопросы психологии. – 2001. – № 5. – С. 3–18.
19. Healy P. Toward an integrative, pluralistic psychology: On the hermeneutico-dialogical conditions of the possibility for overcoming fragmentation / P. Healy // New Ideas in Psychology. – 2012. – Vol. 30. – P. 271–280.

References transliterated

1. Ball, H. A. (2006) *Psihologiya v ratiogumanisticheskoy perspektive: izbrannye raboty* [Psychology in the ratiogumanisticheskoy perspective: selected works]. – K. 408 p. (in Russian)
2. Ball, H.O. (2008) *Oriientyry suchasnoho humanizmu (v suspilnii, osvittii, psykhohichnii sferakh)* [Landmarks of modern humanism (in social, educational, psychological spheres)]. Zhytomyr: «Volyn». 232 p. (in Ukrainian)
3. Ball, H.O. (2009) *Intehratyvno-osobystisnyi pidkhid u psykholohii: vporiadkuvannia osnovnykh poniat* [Integrative-personality approach in psychology: the ordering of basic concepts]. *Psykhologhiia i suspilstvo* [Psychology and Society], no. 4, pp. 25-53 (in Ukrainian)
4. Ball, H.O. (2017) *Ratsiohumanistychna oriientatsiia v metodolohii liudynoznavstva: naukove vydannia* [Rationalogianistic orientation in the methodology of human knowledge: scientific publication]. K. 204 p. (in Ukrainian)
5. Ball, H.A., Medyntsev, V.A. (2012) *Ponyatie «lichnost'» v kontekste model'noj traktovki kul'tury* [The concept of "personality" in the context of the model interpretation of culture]. *Myr psykholohyy* [World of Psychology], no. 3, pp. 17–30 (in Russian)
6. Bauman, Z., Donskis, L. (2017) *Plynnе zlo. Zhyttia bez alternatyv* [Life without alternatives]. K. 216 p. (in Ukrainian)
7. *Humanistychna psykholohiia: Antolohiia. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv*

- [Humanistic Psychology: Anthology. A manual for undergraduate students] (2005), no. 2, 279 p. (in Ukrainian)
8. *Humannyi rozum: zbirnyk statei (prysviacheno pam'iaty Heorhiia Oleksiiovycha Balla)* (2017) [Humane mind: a collection of articles (dedicated to the memory of George Alekseevich Ball)]. K. Rezhym dostupu: <http://lib.iitta.gov.ua/706694>. (in Ukrainian)
  9. Huseltseva, M.S. (2006) *Metodologicheskie krizisy i typy nauchnoj racional'nosti* [Methodological crises and types of scientific rationality]. *Vopr. Psykhol* [Questions of psychology], no. 1, pp. 3–15 (in Russian)
  10. Huseltseva, M. (2017) *Ratsiohumanistychnyi pidkhid Balla: psykholohiia svobody i tvorchosti* [Rationalogianistic approach G.O. Ball: The psychology of freedom and creativity]. *Psykholohiia i suspilstvo* [Psychology and Society], no. 2, pp. 41-55 (in Ukrainian)
  11. Zavhorodnia, O.V. Kopylov, S.O. (2018) *Tvorchyi spadok H.O. Balla v konteksti problem suchasnoi psykholohii* [The creative heritage of G.O. The Ball in the Context of the Problems of Modern Psychology]. *Teoretychni doslidzhennia u psykholohii: Zbirnyk statei* [Theoretical Studies in Psychology: Collection of Articles], no.3, pp. 136-151 (in Ukrainian)
  12. Zavhorodnia, O.V. (2012) *Osobystist: intehtatyvno-ekzyshtentsiina traktovka* [Personality: integrative-existential treatment]. *Psykholohiia osobystosti* [Psychology of personality], no. 1, pp. 39–53 (in Ukrainian)
  13. Zavhorodniaia, E.V. (2014) *Lichnost': integrativno-ehkzyshtencial'nyj podhod* [Personality: an integrative-existential approach]. Saarbrucken, Germany. 108 p. (in Russian)
  14. *Intehtatyvno-osobystisnyi pidkhid u psykholohichnii nauksi ta praktytsi: monohrafiia* (2012) [Integrative-personal approach in psychological science and practice: monograph]. Kirovohrad 206 p. (in Ukrainian)
  15. Kopylov, S.O. (2017) *Osobystist i kultura v psykholohichnii kontseptsii H.O. Balla* [Singularity and Culture in Psychological Concepts G.O. Balla]. *Humannyi rozum: zbirnyk statei* [The Humane Rozum: collections of articles]. K. pp. 78-92. (in Ukrainian)
  16. Mazylov, V.A. (2003) *Nauchnaya psihologiya: ternistyj put' k integracii* [Scientific psychology: the thorny path to integration]. *Trudy Yaroslavskogo metodologicheskogo seminar. Metodologiya psihologii* [Proceedings of the Yaroslavl Methodological Seminar. Methodology of psychology]. Yaroslavl, no. 1, pp. 136-138 (in Russian)
  17. Starovoitenko, E.B. (2007) *Kulturnaia psykholohiia lychnosti: monohrafiia* [Cultural psychology of personality: monograph]. M. 310 p. (in Russian)
  18. Yurevych, A.V. (2001) *Metodolohycheskyi lyberalyzm v psykholohyy* [Methodological liberalism in psychology]. *Vopr. Psykhol* [Questions of psychology], no. 5, pp. 3–18 (in Russian)
  19. Healy, P. (2012). Toward an integrative, pluralistic psychology: On the hermeneutico-dialogical conditions of the possibility for overcoming fragmentation. *New Ideas in Psychology*, 30(3), 271-280.

Завгородняя Е.В. Формирование методологических инструментов фасилитации интеграционных процессов в психологии: развитие идей Г.А. Балла. Доказано, что предложенная Г.А. Баллом рациогуманистическая мировоззренческая и методологическая ориентация имеет значительный научный потенциал ввиду методологических проблем современной психологии. В контексте творческого наследия ученого, в частности, идей, которые им были высказаны, но не получили достаточного развития в его трудах, нами разрабатывается интегративно-экзистенциальный подход, очерчены принципы подхода. интегративно-экзистенциальный подход, его методы, расширенные и технологически конкретизированные применительно к исследованию актуальных психологических проблем, могут быть действенными в формировании стратегий фасилитации интеграционных процессов в психологии.

Ключевые слова. Г.А. Балл, рациогуманистическая ориентация, духовно-экзистенциальное измерение, личность, интегративно-экзистенциальный подход, аналитические процедуры, фасилитация интеграционных процессов.

Zavhorodnya O. The methodological instruments of the facilitation the integration processes in psychology formation: Georgy Ball's ideas development. It is shown that the ratio-humanistic orientation in the methodology of human studies proposed by Georgy Ball has a significant scientific potential in view of the methodological problems of modern psychology. In the context of Ball's creative heritage, in particular, the ideas that he expressed, but which were not sufficiently developed in his writings, we proposed an integrative-existential approach. The principles of integrative-existential approach are outlined. Integrative-existential approach, its methods, expanded and technologically specified in relation to the study of actual psychological problems, can be effective in the formation of strategies for the facilitation of integration processes in psychology.

Keywords: Georgy Ball, ratio-humanistic methodological orientation, personality, spiritual-existential dimension, existential-integrative approach, analytical procedures, facilitation of integration processes.

УДК 159.98

ЗЛИВКОВ В.Л.

кандидат психологічних наук, доцент, завідувач лабораторії методології і теорії психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ПІСЛЯПРАВДИ

Зликов В.Л. Психологічні аспекти феномену післяправди. Дану статтю присвячено феномену післяправди, що означає формування суспільних настроїв у вигляді поширення інформації, що оперує не фактами,